

Bara vanligt vatten? Om esséer och renhet

Foto:Håkan Bengtsson

Öknens är inte alltid öde. Under andra templets tid var den judeiska öknens bebodd och delvis uppodlad bland annat tack vare bevattningsanläggningar, som möjliggjorde odling av växter, frukt och grönsaker. Och i öknens odlades även religiösa ideologier.

Esséerna var en av de judiska grupperingar som omtalas i skriftliga källor från andra templets tid. Fyndet av Dödahavsruellarna 1947 vid Qumran på Döda havets nordvästra strand kom snart att förknippas med esséerna. De nämns varken i Nya testamentet eller i Talmud och uppfattades länge som gåtfulla. Efter fyndet av Dödahavsruellarna har vi lärt oss mer om dem och också om andra grupper från samma tid. Diskussionen om esséerna i Qumran har berört bland annat vattenbruk och renhetspraktik.

Vi har fått bilden av en grupp som levde för sig själv och var noga med mat, uppförande och reningar. Själva platsen Qumran är också intressant i relation till fler grupper. Några kilometer norr om Qumran, nära Jeriko,

ligger den plats som anses vara den plats där Johannes Döparen verkade och det området blev senare en samlingspunkt för både kristna och muslimska pilgrimer under ummayyadisk tid (700-talet).

Vid de arkeologiska utgrävningarna vid Qumran slås man av det väl utarbetade systemet av kanaler och cisterner som tryggade vattenförsörjningen i ett område där temperaturen kan stiga till omkring 40°C.

KANALER, DAMMAR OCH BAD

Kommuniteten i Qumran hade säkrat vattentillgången genom att leda vatten från bergen genom tunnlar till en stor damm och därifrån ledde man det vidare via en öppen kanal till platsen där man arbetade, åt och hade gudstjänster. Vattnet samlades där i cisterner och reningsbad så kallade mikveh, vilka skyddades av överbyggnader av trä för att inte smuts eller djur skulle trilla ner i dem.

På platsen finns ett tiotal mikvehbad av olika storlek som användes både till rituell rening och rengöring av

husgeråd. Det regnvatten som samlades upp i cisterner användes bara för yttre reningar. Färskt dricksvatten hämtades från sötvattenkällorna i Ein Feshka, ungefär tre kvarts gångväg från Qumran.

Den grupp som bebodde Qumran från ungefär 150 före vår tideräkning till år 68 efter vår tideräkning, var sannolikt esséer. År 68 tågade den romerska armén ner i Jordandalen och förstörde anläggningen vid Qumran. Avskildheten och den uppenbara omsorgen om reningar har föranlett teorier om att Qumranesséerna representerade en radikal utbrytargrupp från den större esseiska rörelsen, som bodde över hela området.

Varför var rituella reningar viktiga för esséerna? Både Qumrantexterna och samtida antika källor vittnar om att esséerna levde enligt de så kallade helighetslagarna i 3 Mos. 17-26. Uppmaningen *”Ni ska vara heliga, ty jag, Herren er Gud, är helig”* (19:2), praktiserades genom att hålla Torahns renhetsföreskrifter för präster. När en människa kommit i kontakt med något

orent måste hon renas och för präster var renhetsprinciperna ännu striktare. En central tanke var att dessa markerade den speciella status som Israels folk hade som utvalt och heligt. Detta avspeglas också i det hebreiska ordet kadosh som förutom ”helig” också har innebörden ”avskild”.

Redan i Bibelns första kapitel skiljer Gud vatten från vatten genom ett valv, vilket introducerar ett välbekant bibliskt tema, vatten både som kaos och livgivare. Om vattnet ”tämjs” kan det ge liv. I öknen, där Qumranesséerna levde, var man tvungen att tämja vattnet. När det regnar i Judéens berg, forsar vattnet fram i eroderade dalgångar och det var just från en sådan, idag kallad wadi eller nachal, som man samlade vattnet och ledde det till anläggningen.

ORENA OCH RENA

Historikern Josefus beskriver hur esséerna dagligen renade sig i mikvebaden i Qumran. För att kunna delta i måltiderna skulle man rena sig och en rimlig slutsats är att det stora antalet reningsbad i Qumran berodde just på att de användes flitigt. Några av de större mikvebaden var noggrant utformade. Den trappa som ledde ner i badet var försedd med en eller två mittupphöjningar av murbruk så att man inte skulle förväxla den ”orena” nedgången med den ”rena” uppgången (se bild). Arkeologer har påpekat att denna finess att markera rent och orent var utmärkande för Qumrans mikvebad.

En central text i Qumranfynden är den så kallade Gemenskapsregeln, eller 1QS. Den beskriver bland annat en liturgi för inträdet i Qumranförsamlingen, vilket skedde genom reningsbad: ”Om hon [människan] visar ödmjukhet inför alla Guds stadgar kan hennes kropp bli renad då den bestänks med reningsvatten och helgas med tvagningsvatten” (1QS 3:6). I samma text associeras Guds ande med förnyelse och ny livsväg. Denna tanke finns också Jesajas bok: ”Jag skall gjuta vatten över törstande mark, floder av vatten över torrt land, och jag skall utgjuta min ande över dina barn,

min välsignelse över dina ättlingar” (44:3). Här är vattnet en metafor för Guds ande som ger folket ett nytt liv. Sannolikt passade Jesajas budskap om förlåtelse och förnyelse Qumrangruppens ideologi. De ansåg att prästerskapet i Jerusalem hade avfallit och vägen tillbaka måste ske genom omvändelse. Reningen omfattade inte bara den fysiska kroppen, utan framför allt människans andliga och moraliska liv.

BADREGLER SAKNAS

Arkeologer anser att bruket av mikveh utvecklades och förfinades just under andra templets tid, också av andra grupper. Man har funnit sådana inrättningar både i Jerusalem, på Masada och i mindre samhällen, vilket pekar på ett utbrett bruk. Bibeln förutsätter att vatten ska användas vid olika typer av reningar (3 Mos.15 och 4 Mos. 31:22-23), men konkreta anvisningar för själva anläggningen saknas. Därför utvecklades teknik och regler för mikvebaden. Rabbinsk praxis kring dessa återfinns i Mishnahtraktaten Mikva’ot där vattenreningar behandlas utförligt, vilka blivit del av modern judisk identitet. Jämfört med vittnesbörden från Qumran, var dock rabbinsk praxis enklare och tillät kompromisser. Qumraniternas syn på orenhet och rening var mycket sträng.

VATTEN OCH VIN

Nya testamentet berör också vattenreningar. Den bibliska grunden var den samma för både esséer, rabbiner och Jesustroende. Vid bröllopet i Kana (Joh.2:1-11) förvandlar Jesus vatten till vin och vattnet hämtas sannolikt från mikvebad (2:11). På samma sätt avspeglas förekomsten av renhetspraxis som något vardagligt i många nytestamentliga texter (Mark. 1:44, Luk. 2:22, Joh.11:55).

Ibland framförs tanken att Jesus skulle ha haft ett nära samröre med qumranesséerna, men tanken avfärdas av de flesta moderna forskare. Skälet är att Jesus inställning till renhet var praktisk och tillät kompromisser, vilket påminner mer om rabbinskt tänkande. Esséernas principer var striktare, än dem som Jesus förespråkade.

Däremot bejakas tanken att Johannes Döparen, som verkade några kilometer från Qumran, kunde ha haft någon form av samröre med Qumrangruppen. Båda grupperna praktiserade vattendop, men där tar likheterna slut.

OMVÄNDELSE

Qumranförsamlingen nyttjade dagliga reningsbad före måltider och gudstjänster. Det reningsbad som markerade inträdet i Qumranförsamlingen påminde om Johannes dop – en markering av att man gick över i ett nytt och ”renare” tillstånd. Tanken med nedsänkandet i vatten som en markering av renandet från det tidigare livet och övergången till det nya präglade också synen på dopet hos Paulus (Rom. 6:4). Johannes dop tycks snarast ha haft karaktären av ett omvändelsesdop: ”Jag döper er med vatten för omvändelsens skull.” (Matt. 3:11 och se även Apg. 19:4). Den vanligaste slutsatsen är att qumranesséerna och Johannes döparen kände till varandra, men hade olika praxis.

HÅKAN BENGTSSON

CITATET FRÅN QUMRANTEXTERNA ÄR FRÅN DÖDAHAVSRULLARNA: I SVENSK ÖVERSÄTTNING, MIKAEL WINNINGE (RED.), UPPSALA: BIBELAKADEMI-FÖRLAGET, 2017

BIBELCITATEN ÄR FRÅN BIBEL 2000.

LITTERATURTIPS:

DÖDAHAVSRULLARNA: INNEHÅLL, BAKGRUND OCH BETYDELSE, CECILIA WASSÉN (RED.), STOCKHOLM: ATLANTIS, 2014

HANAN ESHEL, QUMRAN: SCROLLS, CAVES, HISTORY, JERUSALEM: CARTA, 2013.